

לעזור לב

הערות בעניני הלכה הצריכים חיזוק

הנה באשר לעצם השינוי, נלאיתי מלהבין איך שהמדפיסים – בני דורנו אנו – מרהיבים עוז לנגוע בקצוהו של תפלות ופיוטים שנתחברו ע"י בעלי רוח"ק כאדם העושה בתוך שלו, ובר מן דין, הרי – גם מבחי' הדקדוק – כל יוזמתם לשנות התיבות הנ"ל מל' זכר לל' נקבה, אינה אלא טעות בידם. דהרי מצינו בכמה מקומות בש"ס, אשר לתיבת "זכות" אמנם השתמשו בשתי הלשונות, זכר ונקבה. ולדוגמא: "זכות אבות לעולם קיימת" (ירוש' סנהדרין), הזכות יש לה קרן ויש לה פירות (קידושין מ.), שמא תעמוד להם זכותו של אברהם אבינו (נדה ס"א.), בל' נקבה. ולאידך גיסא הרי גם מצינו: שעמד להם זכות אביהם (יומא פ"ז.), "זכות הוא לעבד שיצא מתחת ידי רבו לחירות" (גיטין י"ב), "זכות הרבים תלוי בו" (אבות פ"ה), בל' זכר. וכהנה רבות.

כמו"כ מצינו שרש"י ז"ל בפירושו עה"ת ועל נ"ך וזכר ג"כ הלך בעקבות הש"ס, ומשתמש לתיבת "זכות" פעם בל' זכר ופעם בל' נקבה. והא לך כמה דוגמאות: ולמדך שזכות עמדה לו (ישעי' ז' א'), שמא תעמוד לו זכותו של אברהם (כמדבר כ"א ל"ד), שלא תגין זכותו עליהם (סוטה ל"ה), בל' נקבה. ולאידך גיסא מצינו: הודיעני באיזה זכות יתקיימו (בראשית ט"ו ר'), בכח הזכות הזה (שופטים ר' י"ד), שלא יהא נשכח זכותו (איוב א' ז'), לא הועיל להם זכות (קהלת ט' ר') לפיכך זכותו גדול (כתובות ס"ז:), אין לו זכות שיצילנו (סוטה כ"א.), זכות הצדקה מביט ומסתכל למטה. (ב"ב י"א.), זכות מי יעמד לנו בין המריעים הללו. (תהלים צ"ד ט"ז) כולם בל' זכר. והמעיין בספרי הרמב"ן ז"ל וכן בספרי שאר הראשונים יראה לנכון שגם הם משתמשים לתיבת זכות בשתי הלשונות. ואטו כי וכלא נחשוב וניזל.

הן אמת שהעב"ץ ז"ל כותב בספרו "לוח ארש" (אבות פ"ב מ"ב) בנוגע לתיבת "זכות" שהיא לשון נקבה, אכן כפי הנראה חזר בו היעב"ץ כפי שאנו מוצאים בספרו "לחם נקודים" (אבות פ"ה י"ח, על לשון המשנה זכות הרבים תלוי בו), שכתב וז"ל: זכות, פעמים זכר פעמים נקבה, עכ"ל**).

והנה, ידועים דברי ה"אבן עזרא" (הובא בתוס' יו"ט נזיר פ"ב) שכל דבר אשר אין בו רוח חיים זכרהו או נקבהו. ועיין בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' של"ו).

יוכיח. "נצח ישראל" [אתה הקב"ה הנקרא כן, אטא] מצרתינו גאלנו. ומבור גלות דלנו והעלנו, כולם בל' נוכח. ולדברי המדקדק ההוא שתיבת יגן קאי על הקב"ה, הרי אם מדברים אליו ית' בל' נוכח, ה' לו לומר י"ה, [בזכות ה]אבות תגן עלינו [ע"י כן תגן על עמך ישראל בשלומך]. הרי שתיבת יגן אמנם מוסב על תיבת זכות, והרא"י שהבאתי במקומה עומדת.

(*) ולא יתכן לומר שהיעב"ץ בספרו "לוח ארש" חזר בו מדבריו שבי"ח נקודים" הנ"ל. חדא; הרי היעב"ץ עצמו מרבה להשתמש לתיבת "זכות" גם בלשון זכר – עי' בספרו לחם שמים (אבות פ"ב מ"ב, ופ"ה מ"ח). ועוד; הרי שם ב"לוח ארש" תמך היעב"ץ יתידות על לשונות הש"ס, והרי כבר הבאנו כמה לשונות בש"ס בנוגע לתיבת "זכות" הן בלשון זכר והן בל' נקבה, ודו"ק.

זכותו יגן עלינו – או זכותו "תגן" עלינו?
על דבר השנויים שהובנמו ע"י כמה מדפיסים בנוסח ה"הי רצון" שקודם אמירת תהלים ועוד

הנני בזה על דבר הנעשה בשנים האחרונות ע"י כמה מדפיסי סידורים וספרי תהלים, שהכניסו שינויים בנוסח ה"הי רצון" שאומרים קודם אמירת תהלים, ובמקום – "כאילו אמרם דוד המלך ע"ה בעצמו זכותו יגן עלינו ויעמד לנו זכות" [שהוא נוסח המורגל מקדמת דנא, וככה ה' נדפס בכל הסידורים וספרי תהלים בכל תפוצות ישראל זה מאות בשנים], הדפיסו נוסח חדש זכותו תגן עלינו ותעמד לנו זכות. גם בתפלת ה"הי רצון" מהרה"ק הר"ר אלימלך זי"ע הכניסו נוסח חדש בכמה סידורים, ובמקום – "שנוכה לבוא למעלת הצדיקים אברהם יצחק ויעקב וזכותם יעמד לנו", כתבו וזכותם תעמד לנו. כנראה, נבעו שינויים אלו מיוזמתם של איזה מדקדקים הסוברים שתיבת "זכות" אינה נמנית על תיבות הסובלות שתי הלשונות והיא ל' נקבה, [זאת אומרת שמחברי התפלות לא ידעו כללי הדקדוק על נכון] אי לזאת, הרשות בידם – ואולי גם חובה עליהם – "לתקן" את לשונם*.

(*) בכדי שהקורא יבין עד היכן הדברים מגיעים, ראוי לציין עובדא דהלך: הנה, כששאלתי את אחד המו"לים מה ראה על ככה לתקן את הנוסח המקורי, ענה לי שכמה מומחים בכללי הדקדוק כבר דנו ע"ז ונמנו ונמרו שצריכים לתקנו לל' נקבה. בשמעתי את מענותו, הראיתי לו – בהסידור שהו"ל בעצמו – שבתפלת הרה"ק הר"ר אלימלך זי"ע [ולשיטתו, הר"ר אלימלך זי"ע] כתוב, שנוכה לבוא למעלת הצדיקים אברהם יצחק ויעקב וזכותם יעמד לנו. גם הראיתי לו קטע בספה"ק "נועם אלימלך" (פר' בא) וז"ל בא"ד: וזכה יונן מה שרגילים לומר זכותו יגן עלינו וכו'. ושאלתי, הנה באם אכן רגילים היו לומר "זכותו יגן עלינו" מאז ומקדם והרה"ק הר"ר אלימלך לא ראה שום נחיצות להגיה הלשון, וגם בעצמו כתב "זכותם יעמד לנו", אזי למה זה לא טוב גם עבורנו. וע"ז ענה לי שיתייצץ עם המומחים הנ"ל בענין זה, ובאם ישוכנעו ויודו לדבריי, אזי יתקן את הדבר.

לאחר זמן סיפרתי את הנ"ל לאחד ממכירי, ובפתחי סידור מהמורגל הנ"ל – בכדי להראות להלכה את מה שהראיתי להמורגל בתפלת הר"ר אלימלך בסידורו – עמדתו משתומם על המראה שלא די שלא החזירו את הנוסח הקדום בנוסח הי"ה רצון, אלא שבהמהדורה החדשה כבר יתיקן גם את זאת והכניס בתפלת הרה"ק הר"ר אלימלך את הנוסח שלו "זכותם תעמד לנו". זאת אומרת, אשר כמו שהריב עוז בנפשו "לתקן" את לשונו של מחבר הי"ה רצון, [שהי' בתקופת האר"י ז"ל, או מקודם לכן], עבר ושנה כי כבר נעשה לו כהיתר והרהיב עוז לשנות גם את תפלת הרה"ק הר"ר אלימלך זי"ע. וכמי שאומר, הנה באם הבאת לי דא"י מהר"ר אלימלך שכתב יעמד בל' זכר, הרי שגם הוא לא ידע דקדוק על נכון, ואמנם יש לאל ידי ל"תקן" גם את לשונו, ואכן כן עשה. ובשעת חשבתי לעצמי שטוב עשיתי שלא הבאתי לו רא"י מהזמר "א-ל מסתתר" (שחיברו רבי אברהם מימון ז"ל, תלמיד הרמ"ק) אשר גם שם כתוב י"ה זכות אבות יגן עלינו, כי בוודאי הי' מתקן גם את נוסח הזמר... ולאמלי ראיתי באחד מ"זמירות שבת" הנפתים לא האמנתי, שאף גם זאת כבר הרהיב אחד המדפיסים לשנות, ואמנם כתב י"ה זכות אבות תגן עלינו.

והנה, מדקדק אחד השיב לי על הנ"ל, שבהזמר "א-ל מסתתר" קאי הי"גן עלינו על י"ה ולכן באה תיבה זו בלשון זכר, כלומר סרסוה ודרשוה, י"ה יגן עלינו, בזכות האבות. ומירוש כזה לא ימצא לו מקום זולת במוחו של המתעקש. דהא רואים בעליל שכל החרוז הזה נכתב בל' נוכח, וכך פירשו, י"ה [אתה הקב"ה הנקרא כן, מבקשים אנו ממך] "זכות אבות יגן עלינו". והקטע שלאחריו

שכתב **שגם המדקדקים הסכימו כן**, וז"ל בא"ד: שהרי מצינו בכמה מקומות זכר במקום נקבה ונקבה במקום זכר. וטעמו אמרו הראשונים, כל דבר שאין בו רוח חיים "זכרהו" או "נקבהו", וכן הוא הסכמת המדקדקים וכן ראיתי בשם ר"ת ז"ל. וקושטא דמילתא דליכא קפידא בהכי, דהכי אורחי' דקרא בדבר שאין בו רוח חיים, עכ"ל.

גם יצוין, כי המנהג פשוט בכל המקומות לומר כליל ר"ה "יהי רצון שידברו זכיותינו" ומקורו בטור אור"ח (סי' תקפ"ג). ובאם אמנם צדקו המדפיסים בדבריהם שתיבת "זכות" אינה סובלת ל' זכר, הרי צריכים היו לומר "יהי רצון שתדברנה זכיותינו".

כבר הזכרתי לעיל [בהערה מתחת לקו] שמחבר הזמר "א-ל מסתתר" שחיברו רבי אברהם מימון זצ"ל [תלמיד להרמ"ק] כתב "י-ה זכות אבות יגן עלינו". וראוי להוסיף שגם מחבר הזמר "יום שבת קודש הוא" כתב "נשים נרות תדליקנה וכו' יגן בעדן זכותן". וכמו"כ בה"יהי רצון" שאומרים כשיוצאים מן הסוכה [שחיברו בעל "יסוד יוסף", רבו של בעל "קב הישר"] כתוב "זכות ארבעה מינים ומצות סוכה יעמוד לנו", כולם בל' זכר. ואם שָׁלַש אלה לא יעשה רושם על המדפיסים, אולי ישוכנעו מדברי הזוה"ק.

וז"ל הזוה"ק בפר' ויחי (ח"א דף ר"מ). בא"ד: שמע האי ינוקא, אמר אנא לא מסתפינא מעונשא לעלמין, דהא בשעתא דאסתליק אבא מעלמא בריך לי וצלי עלי, וידענא דזכותא דאבא יגין עלי, עכ"ל. ומאידך גיסא מצינו בפר' וישלח (ח"א דף קע"ח). איך שכתב הזוה"ק: תא חזי כל אינון דאשתדלו באורייתא הווא גופא יתקיים, ואורייתא תגין עליה, עכ"ל. הרי שעל תיבת "אורייתא" הסובלת רק ל' נקבה (רש"י נצבים) כתב תגין עליה. ואילו על תיבת "זכות" שינה וכתב וזכותא דאבא יגין עלי בל' זכר. ויתר על כן מצינו, שעצם החיבור של תיבת זכות ותיבת יגן, ג"כ מקורו טהור בזוהר חדש פר' בשלח (דף נ"א): וז"ל בא"ד: שנים עשר שבטים וכותם יגן עליכם במקום הזה שנקרא אילן וכו' עכ"ל. כך שהנוסח הקדום אינה משבשטא כלל, וגם מצד כללי הדקדוק לא הי' להם שום סיבה להגיה ולשנותה. ובר מן דין, הרי מסתבר לומר דבאם אמנם הי' הדרך פתוח להמחברים לבחור באחת מהלשונות יגן או תגן מאחר וכאמור שניהם נכונים, ועכ"ז בחרו לכתוב זכותו יגן עלינו, יתכן שכן עשו, כי מצאוהו להדיא בלשון הזוה"ק.

וכאן ימצאו מקומם דברי הטו"ז (אור"ח סי' מ"ו) שכבר צווח על המדפיסים בשעתו בכגון זה, וז"ל בא"ד: ואין על שום אדם לחלוק על נוסחות ישנות אלא שמקורו נדפס סידור אחד ע"י מדקדק א' והגיה נוסח שלנו ג"כ כסידור הספרדים ובוודאי לא יפה עשה בזה וכל המשנה ידו על התחתונה הן בזה הן בשאר מקומות בתפלות ושבחים, וכ"כ בזה מו"ח ז"ל, עכ"ל.

גם ראוי להעתיק את דברי החיד"א ז"ל בספרו "יוסף אומץ" (סי' י'), שקורא תגר על אלו הרוצים לשנות המבטא של "נעריצך" ל"נעריצך". [מפאת אריכות הדברים, אעתיק רק כמה קטעים הנוגעים

לעניננו] וז"ל: והנה מקרוב עלה בלב מקצת חזני ומניני משכילים ומבינים אף בדקדוק לשה"ק להגיה קריאת כל הכינויים הנ"ל בשוא וקמץ מהנוסח הנדפס בכל הסדורים והמחזורים, וזהו הנוסח השגור בפי כל העם זקנים עם נערים טף ונשים, כי גמרו אומר כי כן ראוי עפ"י חכמת הדקדוק וכו'. ואם לפי הפשט נראה טעות, אפשר שלא יהי' כן לפי הסוד וכו', ונראה בזה כאגודות אגודות ח"ו, יורינו המורה וכו'. תשובה: ... מ"מ נדון שלנו שרוצים לשנות התיבות התדירות והמורגלות בפי כל המון ישראל ולשנות נקודתן, ונעשה הדבר חוכא ואטלולא ופערו פיהם שכל ישראל המה וחכמיהם ורבניהם טעו במדב"ר לא ידעו לקרות התיבות, הא וראי אינהו הוא דקטעו בנקודות הקצ"ף עושי חדשות ומזלזלים לאלפי רבבות ישראל, ויש לבטל דעתם ולכופס לכבוד ה' ותורתו וכבוד גדולי ישראל ראשונים ואחרונים רבים ועצומים מאריות גברו אשר קטנם של תלמידי תלמידיהם עבה ממתניהם של אלו המשנים, עכ"ל. גם ראוי לציין שבספר התהלים שהחיד"א בעצמו הוציא לאור, כתב ומעל גבי ה"יהי רצון" לאתר אמירת תהלים בשבת ויו"ט ז"ל: "מה שתיקנתי הנוסח הקדום". כך שרואים בעליל אשר גם בעת שעסק בתיקון הנוסח, הרי גם הוא לא הרגיש שום חסרון בנוסח "זכותו יגן עלינו" והשאירה כמות שהוא, על אף היותו מומחה עצום בכללי הדקדוק כידוע.

והנה, תפלה זו הרי הופיעה לראשונה בספר "שערי ציון" [הוצאה ראשונה בשנת תכ"ב דפוס פראג] שחיברו [תלמיד האר"י והמהר"ר ז"ל] המלקט רבי נתן נטע הנובר ז"ל, ושם נדפס בנוסח "זכותו יגן עלינו ויעמד לנו זכות". ובאם הנוסח הנ"ל הי' די טוב להמחבר בעצמו, וכמו"כ לשאר מחברי זמירות ופיוטים, ועל כולם להזוה"ק, וככה אמרוהו כל גדולי ישראל חסידים ואנשי מעשה בדורות עברו, אזי הוא בוודאי טוב גם עבורנו! ומה גם, שלעצם משקל הדקדוק בטוח אני באלה בזכות שהוא סובל גם לשון זכר, ושפיר שייד לומר "זכותו יגן עלינו". ועל כגון דא פירשו ע"ד צחות את אמרם ז"ל "שב ואל תעשה עדיף" עד"ז. שב [בחיבוק ידיים] ואל תעשה עדיף... און מאך נישט בעסער... ודפת"ח.

ובצאתי הנני פונה בזה להמולי"ם והמדפיסים, קבלו את האמת ממי שאמרו, ובמהדורות הבאות אנא החזירו את הנוסח הקדום ליושנה. וכאן המקום לציין לשבח את המו"ל של הסידור הנפוץ והמפואר "קול יעקב" שאחרי שעוררתי אותו ע"ז, חזר בו, ובהמהדורה שהו"ל לאתרונה הורה להמדפיס להחזיר את הנוסח הקדום של "זכותו יגן עלינו ויעמד לנו זכות פסוקי תהלים" ואקוה שממנו ילמדו וכן יעשו גם שאר המולי"ם.

ומדי דברי בו הנני בזה להזכיר את ציבור המתפללים, שבתודמן להם סידורים וספרי תהלים מהוצאות המדפיסים הנ"ל, לא ישנו את לשונם, וימשיכו לומר "זכותו יגן עלינו ויעמד לנו זכות" כמו שכתבוהו מחברי התפלות, ויעזור השי"ת שזכותם יגן עלינו, אכ"ר.

אלי' ניימאן, ניוקלין, נ"י.